

הרב יואל פרידמן

התנהגות בשאריות אוכל שיש בהן קדושת שביעית

ראשי פרקים:

שאלות

א. מהו הפסד

ב. שאריות אוכל

ג. מאימתי מותר להפסיד פירות שביעית

ד. גרמא בהפסד פירות שביעית

סיכום

שאלות

1. האם מותר לשים פירות שיש בהם קדושת שביעית לתוך פח שמיוחד לשאריות אוכל שיש בהן קדושת שביעית (להלן "פח שמיטה") כשנמצאים שם פירות שהונחו בפח קודם לכן.
2. כמה זמן צריכים להשאיר את הפירות בתוך "פח שמיטה" עד שיהיה אפשר לזרוק אותם לפח הזבל.
3. מהי הדרך המעשית לפינוי שולחנות במוסדות ובמקומות ציבוריים?
4. ישנו מיתקן "קומפוסטר" שמומלץ ע"י המשרד לאיכות הסביבה. שמים במיתקן שאריות של חומרים אורגניים, כגון פירות, ירקות, שאריות של כיסוח דשא וכדו'. מניחים אותם עד שיירקבו, מערבבים ולבסוף משתמשים בתוצר בתור "קומפוסט" לשם זיבול הגינה. האם מותר להשתמש במיתקן זה לשם הנחת פירות שביעית?

א. מהו הפסד

השאלה היא האם איסור הפסד הוא רק כאשר אנו מפסידים את גופו של הפרי, או שמא אף כשאין הפסד ישיר לפרי אך אף אדם לא יאכל את הפרי מפני שהוא מאוס בעיני האדם — הוה הפסד לפרי.

ולכאורה המקור לדין הפסד הוא מהפס' "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" (פסחים נב ע"ב); אין בתורה איסור מפורש של הפסד הפירות, אלא האיסור נלמד מכך שיש בהפסד מניעת אכילה (ועי' כר"צ הלכות פסוקות עמ' נה בגידולי ציון, ושם עמ' קמז-קנא), ולפי"ז יש מקום לומר שהפסד אינו רק כאשר מפסיד את גופו של הפרי אלא די בכך שעושה מעשה שממאיס את הפרי בעיני האדם — נחשב הפסד. ויש מקום לומר שזהו רק בשביעית שכאמור איסור הפסד נלמד מ"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה";

לעומת זאת, בתרומה שאיסור הפסד נלמד מ"משמרת תרומותי"¹ רק הפסד גופו של הפרי נחשב הפסד. אך מצאנו גם סברה הפוכה. במשנה (שביעית פ"ח מ"ז) נאמר "אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לידי פסול" ופירש הרע"ב שאם ייפסל שמן התרומה יישרף גם ירק של שביעית²; ושואל במשנ"ר שגם בלא פסול התרומה יש לאסור את בישול הירק של שביעית בשמן התרומה, כי בכך ממעט את מספר האנשים היכולים לאכול את הירק, שכן התרומה אסורה לזרים, והרי כן מצאנו במשנה (מע"ש פ"ג מ"ב) "אין לוקחין תרומה בכסף מנע"ש מפני שהוא ממעט אכילתו". ויש ליישב את שאלת המשנ"ר עפ"י מה שכתב הרידב"ז (בית רידב"ז סי' ה סעי' ו ד"ה ולענין שפסק) שאמנם אין מבשלין יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו (תרומות פ"א מ"א) כי ממעט משותיו (ירושלמי תרומות שם) אך לעניין שביעית מותר, כי שונה דין תרומה משביעית. בתרומה יש מצווה באכילתה ולכן אין למעט משותיו אך בשביעית שאין מצווה באכילת פ"ש (עי' שבה"א פ"ה ה"א אות א) לא אכפת לן שממעט משותיו או מאוכליו. ולפי"ז רק הפסד בגוף הפרי — נחשב הפסד.

מין הרב קוק זצ"ל (משפט כהן ס"י פה) סובר שאם עושה מעשה שע"י הופך פרי להיות מאוס לבני אדם, נחשב הפסד פ"ש³. הוא מוכיח דבריו מדברי תוס' (כתובות ד"ה לא) שאם אדם הכניס אוכל לפיו של חברו באופן שאמנם "בפניו לא חזיא, שלא בפניו מיחזא חזיא" — נחשב נזק שחייב לשלם עליו. וצ"ע אם אפשר להשוות בין המקרים כי ייתכן שלעניין נזיקין כיון שהערך של הפרי ירד "בפניו לא חזיא", לכן חייב לשלם על כך, ומ"מ לעניין שביעית אינו נחשב הפסד בגוף הפרי.

סיכום: נראה שאפשר להקל במקום הצורך ולהחשיב רק הפסד של גוף הפרי כהפסד האסור בפירות שביעית.

ב. שאריות אוכל

לכאורה היה מקום להקל בשאריות אוכל, כי נאמר במשנה (תרומות פ"א מ"ו-מ"ח) שאין צורך להתייחס אליהם כאל תרומה אלא מותר לנהוג בהם מנהג חולין.

1. רש"י (פסחים יד ע"א ד"ה מדבריהם), תוס' (פסחים יג ע"א ד"ה ושורפין), וע"ע ס' התורה והארץ (ח"ג עמ' 229-235).
2. וכן רש"י ותוס' (זבחים ד ע"א) פירשו שע"י הבישול יצטרך לשרוף את התרומה כאשר יגיע זמן הביעור.
3. ועי' מנחת שלמה (ח"א ס"י מו); וע"ע כר"צ (הלכות פסוקות עמ' סב גידולי ציון אות א) שמותר ליטול אתרוג של שביעית, אף שהקליפה נמאסת לבני אדם כיון ששאני מתרומה שנא' בה "משמרת תרומותי".

אך נראה שהמשנה מדברת על שאריות בכמות קטנה מאד שאין אפשרות לעשות בהם שימוש רגיל כגון בגמר שפיכת שמן מחבית, ונותרו רק כמה טיפות שמן שאינן נשפכות בהטיית החבית. אך ברור שכמויות גדולות של שאריות פירות שאפשר להשתמש בהן, ורק האדם באופן סובייקטיבי מחליט שאין רצונו בפירות אלו — בוודאי שלא נפקע דין תרומה מהפירות וה"ה גם לגבי קדושת שביעית. זאת ועוד בהקשר לתרומה ישנה מחלוקת האם המשמעות של מנהג החולין בשאריות הוא שרק מותר לבטל שאריות אלו בפירות חולין או שנפקע לגמרי דין תרומה כיון שאין חשיבות לשאריות (עי' שבה"א פ"ה ה"ג הערה 14). אם נאמר שהתירו לבטל שאריות תרומה בפירות חולין, בנד"ד עדיין יש ק"ש בפירות וממילא אסור להפסידם. אם נסבור שנפקע דין תרומה מהשאריות — ישנה מחלוקת נוספת ממה נובעת הפקעה זו, האם כיון שבשעת ההפרשה המפריש לא התכוון להחיל שם תרומה על שאריות מועטות כאלה, או מפני שאין חשיבות לשאריות כאלו. הנפ"מ בין שני הטעמים שלטעם ראשון שונה דין תרומה משביעית כי קדושת תרומה נובעת מההפרשה אך בפירות שביעית שהקדושה באה מאליה — לא תפקע הקדושה מהשאריות. לטעם השני דין שביעית יהיה כדין תרומה ולא תהיה קדושה בשאריות.

לסיכום: שאריות אוכל בכמות קטנה מאד, שאי אפשר להשתמש בהן — יתכן שמותר להפסיד אותן. אך בדרך כלל אסור להפסיד שאריות אוכל.

ג. מאימתי מותר להפסיד פ"ש

יש לברר כמה זמן אנו צריכים לשמור פירות שביעית ולהימנע מהפסדם. נאמר בתוספתא (שביעית פ"ו ה"א): "אין מזייבין אותו לוכל קניבתו של ירק ולא פת שעניפשה ולא תבשיל שעניברה צורתו", וכן פסק הרמב"ם (הל' שמיט"י פ"ה ה"ג). בשבת הארץ (פ"ה ה"א אות א) מובאת מחלוקת האם יש מצווה לאכול פירות שביעית, ולהלכה קי"ל שאין מצווה, והפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" מציין את ההגבלות שישנן בשימוש בפירות שביעית — לאכלה ולא להפסד, ולא לסחורה וכדו'. לפי"ז ע"כ דברי התוספתא "אין מזייבין אותו לאכול" מתפרשים כדברי הרש"ס (ירושלמי פ"ח ה"ב ד"ה אין שומעין) והחזו"א (סי' יד ס"ק י ד"ה ונראה) שלא רק ש"אין מזייבין" אלא אסור לאכול פירות אלו מפני שאכילתם היא אכילה שלא כדרכה (רש"ס) או מפני שבכך מפסידים את הפירות שעדיין ראויים לאכילת בהמה (חזו"א). עכ"פ למדנו מכאן שתבשיל שנפסד והפת שעניפשה — עדיין קדושת שביעית עליהם ואסור להפסידם, ולכן אסור לאכול אותם במצב זה.

ויש לברר באיזה מצב של ריקבון וקלקול מצויים התבשיל שנפסד והפת שעניפשה. בתוספתא נאמר "תבשיל שעניברה צורתו" ובירושלמי "שנתקלקל צורתו". הר"ש (פ"ח מ"ב) מפרש שעברה על התבשיל לינת לילה, ולכן נחשב התבשיל כמקולקל

ואינו ראוי לאכילה, וכן פירש גם רש"ס (שם). ואמנם כתב הרמב"ם "תבשיל שנפסד", ומכאן שאין די בלינת לילה, אך בפאה"ש (סי' כד סעי' ג) מפרש גם אליבא דהרמב"ם "היינו... שנעבר עליו לילה". ועי' חזו"א (שם) שמבאר לדעת הרמב"ם שמדובר **שנפסד מאכילת אדם** ומוכיח זאת מדברי הרמב"ם (הל' מע"ש פ"א ה"ג): "ואין מחייבין אותו לאכול פת שעניפשה ושמן שנסרח, אלא כיון **שנפסל מאוכל אדם** פקעה קדושה ממנו". ולמעשה נראה שאין מחלוקת כיון שגם הר"ש המדבר על לינת לילה כותב שאינו ראוי לאכילה וזאת מפני שמדובר בתבשיל ולא בפירות חיים ולכן הוא מתקלקל בקלות ובזמן קצר (בקיץ ע"י החום) וחז"ל דברו בהווה.

כאמור לעיל למדנו מדברי התוספתא שתבשיל שנפסל מאכילת אדם — אין מחייבין אותו לאכול, מפני שאין זאת אכילה כדרכה, אך עדיין — קדושת שביעית על הפירות ועל התבשיל ולכן אסור להפסידם. ההבדל בין דין מע"ש שלגביו כתב הרמב"ם (הל' מע"ש שם) שפקעה הקדושה ממנו לבין דין שביעית שלגביו כתב הרמב"ם רק ש"אינו מטפל לאכול..." הוא מובן שכן מע"ש הריהו כדין תרומה וראויים לאכילת אדם בלבד (רמב"ם הל' תרומות פ"ב ה"א, ועי' הל' מע"ש פ"א ה"ג ושם פ"ז ה"ג) לעומת פירות שביעית הראויים לאכילת בהמה (רמב"ם הל' שטו"י פ"ז ה"ג).

החזו"א (שם) מחדש חידוש נוסף, וז"ל:

"ומניח הקליפה בכלי עד שיתעפש **ויפסל מאכילת אדם** ואז מותר להשליכה ואם עדיין ראויים לבהמה נראה שאם רוב בני אדם מייחדין אותן לבהמה עדיין קדשי בק"ש **ואם רוב בני אדם אין מייחדין אותן לבהמה פקעה קדושתה...**"

ובהמשך דבריו:

"ומניחן בכלי עד שירקבו ויפסלו מאכילת בהמה ואפשר דבנפסל מאכילת אדם סגי כל שאינן מיוחדין לבהמה".

החזו"א הולך בזה לשיטתו שהקריטריון שקובע בקדושת פירות שביעית הוא שהפירות **עומדים בפועל** למאכל בהמה ולא די בכך שראויים למאכל בהמה, ומוכיח דבריו מדין כלאיים "עד שיקיים דבר שכמוהו מקיימין רוב העם באותו מקום" (רמב"ם הל' כלאיים פ"ה ה"ח). ובמנחת שלמה (ח"ג סי' קלב אות י) כתב שאמנם הקריטריון הקובע הוא שהפירות עומדים למאכל בהמה, אך במקרה ובעיר אין הקליפות והפסולת ניתנים לבהמות אך בכפר במקום שיש שם רפתות משתמשים בהם למאכל בהמה — נחשב לכולם "עומד" למאכל בהמה, כמבואר בתוס' (שבת צב ע"ב ד"ה ואת"ל).

לעומתם סובר מרן הרב קוק זצ"ל (שבה"א פ"ז הי"ג אות ג) שאין צורך שהפירות יהיו מיוחדים למאכל בהמה אלא די בכך שראויים למאכל בהמה אפי' ע"י הדחק⁴. ולדעה זו אין די שייפסל מאכילת אדם אלא צריך שיירקב באופן שאינו ראוי אפי' למאכל בהמה ואז מותר להפסיד את הפירות.

למעשה נראה שאפשר להקל, אך יש להקפיד שאכן הפירות או התבשיל יתקלקלו מעצמם ויירקבו באופן שאינם ראויים למאכל אדם. בתבשיל תהליך הריקבון הוא מהיר ולכן לאחר יומיים לערך מותר לזרוק לפח המרכזי. בפירות, התהליך הוא איטי יותר ולכן יש לחכות כשבוע לפני זריקתם.

ד. גרמא בהפסד פירות שביעית

במאמר אחר ("דילול אפרסקים" לעיל פרק ב) הסקנו שגרמא בהפסד פירות שביעית מותר, אך הגדרנו עפ"י דברי המהרי"ט (ח"א סי' פג) שהגרמא שמותר הוא כאשר אין עושים פעולה ישירה בפרי הגורמת להפסד הפירות כמו בנידון המהרי"ט. מדובר בהורדת עלי תותים לצורך תולעי המשי אף שכתוצאה מכך יתקלקלו התותים, אך כאמור אין פעולה ישירה בתותים עצמם.

בנד"ד אף אם לא נקבל את דברי הרב קוק זצ"ל שהנחת הפירות ב"פח השמיטה" מהווה פעולה של הפסד כי עי"כ פירות אלו מאוסים לבני אדם, אך בוודאי שזוהי פעולה ישירה בפירות שתגרום לריקבון הפירות בגלל שבפח מונחים כבר פירות במצב ריקבון מתקדם. לאור הנ"ל אין להניח פירות שביעית בפח השמיטה כאשר יש בו פירות מימים קודמים וההצעה המוצעת היא לזרוק את השאריות של כל יום בשקית ולזרוק את השקית בפח השמיטה באופן שהפירות החדשים אינם באים במגע עם הפירות הישנים.

כאשר יש פירות ממינים שונים, במידה והערבוב גורם למיאוס, הדבר תלוי במחלוקת דלעיל. לדעת הרב קוק זצ"ל נחשב הפסד ולחולקים עליו אינו הפסד. אם כתוצאה מהערבוב הפירות ניזוקים, לכו"ע יש להפריד בין המינים גם בעת הזריקה לפח השמיטה.

סיכום

1. אין להניח פירות שביעית ב"פח השמיטה" כאשר יש בהם פירות מימים קודמים בתהליך ריקבון מתקדם. לכן יש להכניס את הפירות החדשים בשקית קטנה ואז לזרוק לפח השמיטה.

4. בעניין מחלוקת זו ע"ע מדריך שמיטה לצרכן (פ"ב עמ' 9 הערה 2).

2. אם הפירות הם ממינים שונים ולא נגרם לכל מין נזק ממשי, אפשר להקל במקום הצורך ולערבבם. אם נגרם לכל מין נזק ממשי כגון בתבשילים שונים וכדו' אין לערבבם, אלא יש להכניס כל מין בשקית נפרדת ואז לזרוק ל"פח השמיטה".
3. מותר לזרוק את הפירות שב"פח השמיטה" לפח המרכזי לאחר שהפירות מרקיבים ואינם ראויים למאכל אדם. בפירות יש לחכות שבוע לערך ובתבשיל כומיים. כמובן שאם יש ב"פח השמיטה" פירות שהונחו בתאריכים שונים, יש לחכות כנ"ל מעת הנחת הפירות האחרונים.
4. במיתקן "קומפוסטר" ההנחיות הן כנ"ל (סעי' 1,2), אך מהבחינה המקצועית אי אפשר לשים במיתקן שקיות ניילון, לכן יש להשתמש בנייר עיתון או שקיות מנייר. מותר לערבב את התכולה שבמיתקן הקומפוסטר רק כשבוע (לערך) לאחר הנחת הפירות האחרונים במיתקן. יש לציין שמותר להשתמש בקומפוסט לשם זיבול הקרקע רק בהתאם להנחיות לחקלאי או לגן הנוי (לאוקמי אילנא).
5. במקומות ציבוריים ומוסדות בעיית שאריות אוכל שיש בהן קדושת שביעית אינה פשוטה כל עיקר, אך אין ספק שאין להימנע עקב כך מקניית פירות אלו, שכן קניית תוצרת שיש בה קדושת שביעית מחזקת את החקלאים, שהם המתמודדים העיקריים עם ניסיון מצוות השביעית. עדיף א"כ למצוא קולות ודרכי היתר לפתרון הבעיות הנ"ל.
6. אין מניעה לערבב פירות או תבשילים שיש בהם קדושת שביעית עם פירות או תבשילים שאין בהם קדושת שביעית, ובלבד שלא יתקלקלו או ייגרם להם נזק עקב הערבוב (עי' שבת הארץ פ"ה ה"ג אות ז).
7. הדרך הטובה ביותר, הן מהבחינה ההלכתית והן מהבחינה החינוכית היא להודיע למסובים באלו פירות וירקות יש קדושת שביעית, להניח באמצע השולחן כלי ("כולבוניק", "פח שמיטה") ובו המסובים יניחו רק את שאריות הפירות והירקות הנ"ל.
8. במידה והמסובים לא נזהרו ולא הניחו את שאריות פירות שביעית במקום המיועד, יש להניח את מה שאפשר מהשאריות הנ"ל ב"פח השמיטה", והשאר יזרוק לפח המרכזי.